

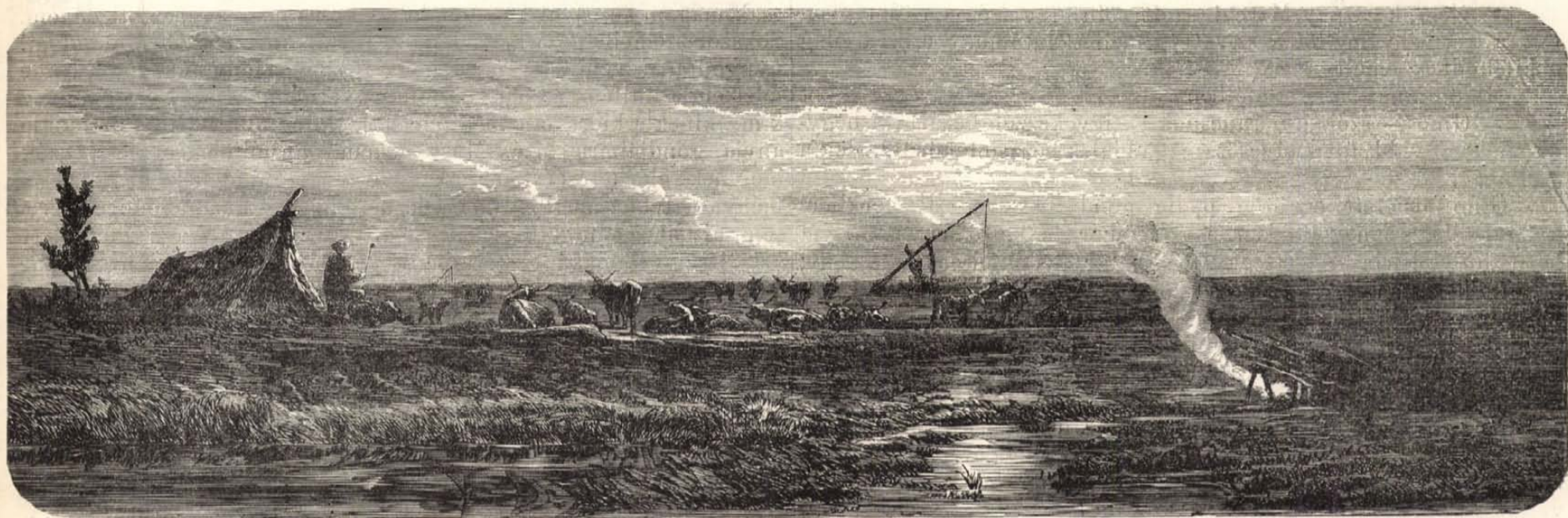
azt hiszi, hogy sohasem éri végét, mert határait nem látja, sötét hegylánczok nem emelkednek láthatárán büszkélkedve, hogy a földet az éghez emeljék, hanem megfordítva, az ég ereszkedik le hozzá, szeretettel simulva keblére a délibábos messzeségben.

A magyar pusztá nem kielén sivatag, melyet a madár elkerül, s melyen a növényéletnek nyomai is alig láthatók; ellenkezőleg, színhelye az egy folytonosan pezsgő, s a legtarkább változottságban feltűnő életnek, mely a mindennapiasság megszokott jellegét természetesen nélkülözi, de sajátságos szépségekben annál gazdagabb, csak hogy azok felfogására és élvezésére magyar szem, magyar szív, magyar lélek kíváncsít. Az idegen utazó megdöbbenve látja maga előtt a mérhetlen pusztát, melyen alig lát egyebet, mint egy magasan felnyuló kutágast, melynek tetejéből közönyösen tekint egy gólya a messzeségbe, mintha ő is az időre, meg a „Donau-Zeitung“-ra bizná, a kibékülés és kiegyenlítés nagy művét; vagy egy magánosan álló házikót, egy rozszant csárdát, melynek külseje épen nem hívogatja barátságosan a kifáradt vándort; vagy egy sereg fehér tulkot, egy csoport szilaj lovat, melyek nyerítve s magasan fel-felrugva nyargalnak ide s tova a legelőn. Mit érdeklí mindez az idegen utazót? Kutakat különbeket látott már másutt; a gólyát jól ismeri, ha másunnan nem, a muzeumokból, kitömve; az ökör és ló nem oly tárgyak, hogy róluk csak egy érdekes utrajzi czikket is lehetne írni; hát a csárda? no ezen ugyan nincs mit bámulni, s aztán meg van írva a világ valamennyi utleírásában, hogy a csárda a betyárok, a szegénylegények fészke,

mocsár nádasában a békák bús kuruttyolása fel-felriasztja néha az alunni készülő vizinadarakat, melyek egy-egy panaszos kiáltással látszanak ráijeszteni akarni az udvariatlan csendzavarókra. Lassankint elcsendesül minden, csak a pásztorok egyes kurjantásai, az örökös ebek csaholása, s a szellő lengette nádas zizegése hallik még. A távolban pásztorfüvek gyulnak ki, s a fölemelkedő hold nyájasan kandikál ki a felhők közül, mintha biztatólag azt akarná mondani: „a nap hűtlenül elhagyott benneteket, de ne féljete, én majd örökös felettetek.“ A szerelmes pásztor furulyaszóval köszönti az éj szelid királynéját, s érzelmeit, melyeket egyszerű nyelve kifejezni nem bír, eljátszsa messze hangzó furulyáján.

Látogatás az akadémiai palota telkén.

A ki az akadémiai palota telkét meglátogatja s az építés körüli örvendetes sürgést-forgást szemléli, lehetetlen, hogy pillanatra vissza ne forduljon a múltba, hogy vissza ne tekintsen az Akadémia eredetére s történetére, mint egyikére azon vigasztaló tényeknek, melyek az emberi szellemnek általában, s különösen a nemzeti-érzelemnek folytonos haladását, terjedését, nemesbülését tanúsítják. Nem szükség, hogy gondolatunk a múlt század ködös, homályos korszakába repüljön vissza, a midőn néhány lelkes magyar agyában legelőször villant meg egy „magyar tudós társaság“ eszméje; de lehetetlen, hogy midőn az épülő akadémiai palota

Nyári éj a pusztán.

tanyája, ezekkel pedig nem jó tréfálni. Miben gyönyörködjük tehát a jámbor idegen? talán a békák kuruttyolásában, melyek amott a sáslepte mocsárban oly dicséretes buzgalommal tartják műkedvelői hangversenyöket, a manó tudja, miféle jótékony czélra? Vagy talán az ebek egyhangu ugatásában gyönyörködjük, melyek hiven őrzik a nyájt, míg gazdájok egyet alszik a kalap alatt?

Egészen más benyomást tesz a pusztá a magyar emberre, különösen az alföld lakójára. Előtte az a kutágas tetején mészáló gólya nem egyszerű madár, hanem egyik gyakran emlegetett tárgya a népköltészetnek, s ha megpillantja, önkéntelenül is egy-egy szép népdal jut eszébe, mit érzéssel énekel vagy füttyöl el, a mint épen kedve tartja. Ha csárdát lát, nem a haramiákra gondol, hanem arra a szép barna piros menyecskére, ki ott oly délczegen járta a szép magyar tanzót két szál cigány keservesen kiteremtett nótájára. A hőszin gulyák, a nyerítő ménesek, melyek előtte a távolban feltűnnek, kellemes nyugpontul kínálkoznak a pusztá végtelenségében kifáradt szemeknek; s ha a csikós lóra kapva, előtte nyilsebesen elvágat, az ő lelkét is magával ragadja, messze, messze az ábrándok, a költészet országába, hol a rideg, prózai való helyett a felhevült képzelet bűvös világa tárul föl lelke előtt. És mig így ábrándozik az ifju talán kedveséről, a férfiú talán hazája szebb, boldogabb jövőjéről, lassankint lehanyatlik az égető nap a láthatárról, biborsugaraival bucsucsókot nyomva az elhagyott földre; a távolban megkondul az estharang, melynek méla hangjai közé sajátságosan vegyülnek a nyájkolomp tompa ütései; a

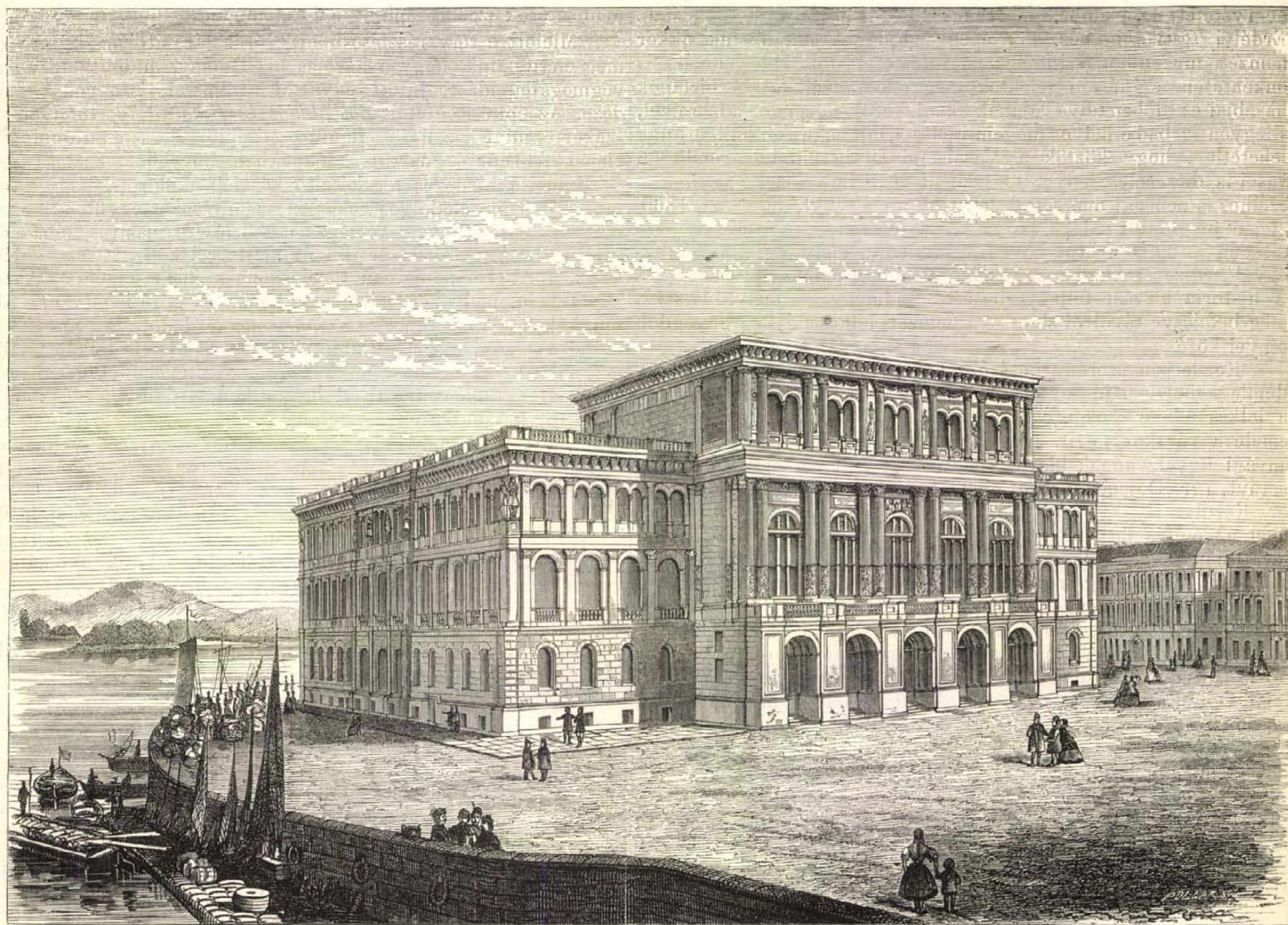
alapzatának emelkedő tömör falait magunk előtt látjuk, képzeletünkben a tettek nagy emberének, gróf Széchenyi Istvánnak óriás alakja fel ne tűnjék, azon férfiúé, kinek neve minden újabbkori nemzeti nagy vállalattal örök időkre össze van kötve. Eszünkbe jut ő s az ő nagylelkű ajánlata, mely megteremté az Akademiát s ezáltal az öntudatos magyar nemzeti műveltségnek első alapkövét veté meg. De nem említünk itt föl dolgokat, melyekről több ízben volt már alkalmunk szólni s melyeket Istennek hála, ma már minden iskolásgyermek lelkesedéssel tud elmondani. Nem említjük a gróf Széchenyi példájára lánggra lobbant egyéb hazafiui adakozókat, kik lehetővé tevék, hogy a haza közhajtása teljesült, a magyar tudós társaság 1830-ban megalakult. Megalakult azon országos intézet, melynek célja volt, hogy a nyelvnek s a nemzet kebeléből kifejlett irodalomnak s ezáltal a közművelődésnek s nemzeti öntudatnak hathatós gyámola legyen; hogy a tekintélyes irodalmi erőket egy gyupontba egyesítve, ezáltal a művelődésre és érzületre irányadó befolyást gyakoroljon. A rendelkezésre álló szerény eszközök felhasználása mellett hiven teljesíté az Akadémia e szép hivatását mindaddig, míg az események hatalma működésében meg nem akasztá — egész 1848-ig.

A nap jótékony ragyogása után sötét, szomorú éj következett be pusztulás és enyészet nyomai mindenfelől. Az idők hatalma ónsúlylyal nehezkedék a központi tudományos intézetre is. Munkásságát ugyan soha meg nem szünteté teljesen az Akadémia, azonban létének alapjai ingadozóak lettek, s működése, mint egy

haldokló szívverése, csendes, alig észrevehető vala. 1857. táján, midőn az új, idegenszerű szervezések országszerte már majd minden tért elfoglaltak, végre az Akademiára is rákerült a sor. A kormány fölkéré az intézet alapszabályait — s nehéz aggodalmak támadtak minden hazafiui kebelben, hogy az Akademiát a nemeslelkű alapítók s az ország törvényei által meghatározott rendeltetésétől eltérő irányba fogják kényszeríteni vagy szabad mozgásában korlátozni. Mindinkább a még egyetlen, sértetlenül maradt drága kincs felé fordult a közféltékenység — s az újra ébredt lelkesedés első eredménye az volt, hogy — a mit évek óta nélkülözünk — újabb adakozások és alapítványok jelentkeztek. Már 1857. folytán történtek adakozások egy eddig alig pengetett tárgyra, egy akadémiai „épületre.“ 1858. elején az Akadémia új elnöke, gr. Dessewffy Emil 3000 pfttal nyitja meg az adakozások sorát, kevéssel később báró Sina Simon erejéhez mért fényes bőkezűséggel

higgadt és bátor szavai, jótékony biztatásként hatottak a kedélyekre országszerte. A lelkesedés az Akadémia ügye iránt napról napra nagyobb mérvekben kezdett nyilatkozni. Latolgatni kezdtek az újonnan megalakított országos intézet anyagi erejét s összehasonlítván azt az idők előrehaladott követeléseivel, igen csekélynek találták minden tekintetben. Az Akadémia összes pénzereje nem ment többre 450,000 ftnál s ez mindössze mintegy 150 alapító áldozatkészségének volt eredménye az intézet fennállása óta. A szükségek tiszte az újabbak lőnek — s a nemzet fiainak milliói még nem járultak áldozataikkal a hazai tudományosság oltárához! Ki lőn mondva, hogy az Akademiának, ha sokoldalú feladatát sikeresen meg akarja oldani, legalább 50—60,000 ft. évi jövedelemre és méltóságához illő, kényelmes és célszerű saját helyiségre van szüksége

A dolog gyorsan érlelődött s 1859. decemberben gr. Dessewffy

Az akadémiai palota terve, a végleges megállapodás szerint

(80,000 pft.) folytatja. Időközben az Akadémia létele iránt fölmerült aggodalmak nagy részben tulságosoknak bizonyulnak be. A kormány leküldi az intézet némi részben módosított, újra megerősített alapszabályait, az Akadémia újra alakult s 1858. dec. 15—21. napjain tartja ismét — 10 év óta először — ünnepélyes nagygyűlését, melynek első teendője volt: az akadémiai tagok felette megritkult sorainak betöltése. Tíz év alatt közel 90 tagjától lőn megfosztva az Akadémia részint a halál, részint egyesek kiköltözése által. Az elsők közé tartozott az Akadémia halhatatlan érdemű két elnöke: gr. Teleki József és gr. Széchenyi István is, kiknek helyébe legszerencsésebb tapintattal gr. Dessewffy Emilt és báró Eötvös Józsefet választá az Akadémia.

Az elnök grófnak a nagygyűlés köz-ülésében mondott fényes hatású beszéde, a nehéz idők nyomasztó egyhangúságában valódi jobb napokat jelző eseménynek volt tekinthető s annak férfias,

elnök jelenté a hazának, hogy egy „akadémiai épületre“ aláírást fog megindítani. 1860. elején az elnöki felhívás, körlevél alakjában, bejárta az országot.

Ezen historiai nevezetességű okmányban többi között lelkes szavakban elmondja az elnök gróf, hogy „mióta gr. Széchenyi István egy magyar Akadémia eszméjét fölbreszté, közszellemünk azóta nem pihenhetett meg, s a tanúságok oda mutatnak, hogy a mit a hazafiak ereje cél és korszerűleg hoz létre, hogy valódi szükségét pótoljon, az nem mállik könnyen szét és viszontagságokkal dacolva, magát föntartani tudja. — A magyar Akadémia ma is disztelen, kibérelt szállásban szorong, gyűjteményeit s mintegy 60,000 kötetre menő könyvtárát elhelyezni nem bírja, mi miatt az abban rejlő kincsek el vannak zárva a közönség elől. A társaság, tagjai fizetésén, a szállásbéren s adókon túl, tudományos céljai előmozdítására oly keveset fordíthat, hogy ezáltal a nemzeti

haladásnak alig felelhet meg. Az Akademiának tehát mindenekelőtt e kettőre van szüksége: *házépítés és vagyon-örögzítés.*“

Ez egyszerű, sallangtalan, de éppen azért ellenállhatlan szavak hatása mindjárt kezdetben minden várakozást kielégítő fényes eredményekben nyilatkozott. Az ország legnagyobb birtokosaitól kezdve a vagyontalan napszámosig, minden vallásfelekezeti, társadalmi és politikai szinkülönbség nélkül egy lelkes csoportta alakultak a haza fiai; minden nyilvános gyülekezés, majd minden magán-összejövetel és családi ünnepély alkalmul használtatott fel arra, hogy kiki tehetsége szerint hozza meg áldozatát. Nagyjaink ezrei mellett ott állanak örök időkre följegyezve a középosztály forintjai s a szegények fillérei — az egyesült erő hatalmának legszébb diadala gyanánt. Erőszakos toborzás, erkölcsi kényszerítés nélkül mindenki örömmel nyitotta meg erszényét s a felhívó akadémiai elnök gyöngéd kimélete, minélfogva a már korábban alapítványokat tett hazafiak nem is szólítottak újabb adakozásra, nem vétetett figyelembe, s mert ezek közül is sokan újra adakoztak. Erdélyi testvéreinkhez, kik éppen maguknak alapítottak akkor nemzeti muzeumot, szintén nem intéztetett felszólítás, de ők is önkéntesen, számosan jelentek meg adományokkal. A hírlapok hasábjai ez időben telve valának az adakozók neveinek közlésével, s legyen szabad e helyen megemlítenünk, mit nekünk elhallgatnunk lehetetlen, hogy köztök a Vasárnapi Ujság minden rendű olvasói is dicséretes helyet foglalának el. S ime közel vagyunk a célhoz, s nemzeti önérzettel írhatjuk ide a tényt, hogy az 1860. elején megindult adakozás egész összege már az 1862. év első felében a 800,000 ftot bőven meghaladta, mely összegnek mintegy $\frac{3}{8}$ része az Akadémia tőkéjét, a többi a palota építését illeti. A historia bizvást följegyezheti ez eredményt — mely, hiszszük, még befejezve távolról sincs — a nemzeti lelkesedés legragyogóbb tényei közé.

Kezdetben szerény határok között mozgott ez ügy s az Akadémia kebelében jó sokáig csak *ház* építéséről volt szó, azonban a lelkes adakozások eredményét látva, a közvélemény *palotává* emelvé a várakozásokat. Az igazgató tanács, melyre az Akadémia anyagi ügyei vannak bízva, kinevezé az építető hármast bizottmányt, (gr. Desseffy Emil elnök, b. Eötvös József másodelnök s gr. Károlyi György igazgató tagot), teljhatalommal ruházván fel őket az építés ügyének életbeléptetése s intézése körül. Hogy a bizottmány megkezdhesse működését, mindenekelőtt *telekre* volt szüksége. Két dolog iránt már eleve tisztában vala mindenki: hogy e teleknek szépnek és olcsónak kell lenni. Mindenki ohajtá s mintegy kényszerüleg érezé, hogy azon épületnek, mely gyönyörű hazafiúi tetteket örökítsen, mely a magyar tudományosságnak, a nemzeti nyelv örök diadalának emeltetik, nem szabad más helyen lennie, mint a város *legszebb és legdiszesebb* helyén, honnan a késő maradéknak is hirdesse a múlt idők áldozatkészségét, nemes törekvéseit.

Némi aggodalommal néztünk az elhatározó percz elé, mert szép és diszes helyekben nem igen volt alkalom válogatni. Tudtuk, hogy a kettős cél, a szépség és olcsóság, csak úgy lesz elérhető, ha Pest városa hatósága annak bizonyul be, a minnek a haza várja. Reményeinkben, Istennek hála! nem csalatkoztunk. Már 1860. elején történt, hogy az Akadémia elnöke a városi hatósághoz fordult megkereső levelével. A felszólítás nyílt keblekre talált, a város körülményei nyomasztók valának, de a hatóság tagjai lelkesek: 1304 □ öl adatott át az Akademiának a Duna partján, a hidon felőli részen, a partszabályozás által nyert telkekből, a fele ingyen, másik fele ölenként 120 ftjával. Azonban láttuk, hogy ez az új építkezési térnek még nem legdiszesebb, s a város eddigi központjához nem legközelebb fekvő része. E rész ekkor, korábbi megvétel után, már a gőzhajótársaság birtokában volt. De ezen társaság felszólítottván, nem volna-e hajlandó, az ő telkét az Akadémia telkével felcserélni? erre előzékeny készséget mutatott. A csere-szerződés csakhamar megkötött: az Akadémia eddigi 1304 □ ölnyi telkéből a gőzhajótársaság átvett 700 □ ölet 210 ftjával; ellenben az Akadémia 1169 □ ölet vett át ugyanazon áron a gőzhajótársaságtól. (Az első 1304 □ ölből fennmaradt 604 ölet 1862-ben adta el az Akadémia 200 ftjával). Ily módon jutott az Akadémia aránylag olcsó áron a legszebb telek birtokába, hol palotája a gyönyörű Dunapart hosszában, közvetlenül a lánczhidon felül, a szép nagy tér egyik szegélyét képezendi.

Meglevén ezek szerint a telek, következett a másik fontos

feladat: az építendő palota terveinek elkészítése s meghatározása. Nem akarván itt sokat vitatott s eléggé ismert dolgok ismétlésébe ereszkedni, csak röviden érintjük a fölmerült tényeket, a mennyiben a történeti fejlődés összefüggő láncszemeit képezik. Az építető hármast bizottmány 1860. év végén építési programot bocsátta ki s jó nevű építészek által terveket készítettett, melyek 1861. elejére elkészültek. Tudjuk, hogy újabb tervek szüksége állott elő. Az összes tervek nyilvános kiállítása megtörtént s ennek folytán a hírlapokban viták keletkeztek, melyek elvégre azzal végződtek, hogy a hármast bizottmány 1861. dec. 31-én elvileg megállapodott azon terv mellett, mely legcélszerűbbnek ajánlják (s melyet a többi tervvel együtt a Vasárnapi Ujság f. évi 9-ik számában, mint Stüler A. tervét szintén közöltünk). 1862. januárban a bizottmány bővebben értekezett a hely színére lerándult tervkészítővel, egyes részletek közelebről meghatározottak s így született a véglegesen megállapított terv, melyet az újabb módosítások szerint lapunk mai számában közlünk.

Mielőtt e terv részletes magyarázatára áttérnénk, meg kell még említenünk, hogy a hármast bizottmány, midőn a terv iránt végmegállapodásra jutott, egyuttal az építési viszonyokat is rendezé. Az építés vezetői *Ybl Miklós* és *Szkalnitzky Antal* ép oly szakértő, mint hazafias szellemű pesti építészeink; ez utóbbi az év elején, február és martius hónapokban, bővebb étekezlet végett Berlinben a hirneves tervkészítő közelében időzött, hogy a részletes rajzokat, elődolgozatokat és számításokat együtt állapítsák meg. Az építés anyagi részének eszközésére martius hóban a jó hitelű *Discher József* pesti építőmesterrel kötött szerződés, s 1862. april első napjaiban történt az első kéz munkája az Akadémia telkén, mely köröskörül deszkakerítés közé fogatván, a földmunkák és alapzatok ásása azonnal megkezdődött.

Ime ennyi előzmény után végre az Akadémia telkén találjuk magunkat s a száz meg száz munkás hangya-tevékenységét magunk előtt látva, önként merül fel bennünk a kíváncsi kérdés: vajjon hova törekesznek ezek? s minő lesz külső és belső elrendezése azon palotának, mely az egész ország és nemzet figyelmét oly méltán tartja lekötve? — Az építész urak szives készsége folytán alkalmunk volt nem régiben a palota építészeti irodájában látható részletes rajzokba pillantani s e látogatásunk eredményét akarjuk itt némi általános vonalakban közzétenni, remélvén, hogy közönségünk kellő érdeklődéssel olvasandja a hiteles adatok nyomán írt magyarázatot.

(Végo következik.)

Henszlmann Imre jelentése a székesfehérvári régiségekről.

(Felolvasatott a m. Akad. jul. 7-ki ülésében.)

(Végo.)

Hogy rajzom érthetőbb legyen, a sz. István bazilikájának és Mátyás templomának korszaka közt történt több újra építést mellőzvé, az előbbi alaprajzhoz, még csak az utóbbinak valószínű alapzatát adtam világosabb színnel a bazilika északi felén; a közbülső építmények rajzait annál inkább elhagyhatván, mert csakis Mátyás templomának alapzatát találhatjuk, mely a legerősebb levén, a korábbiakat utolsó külső hártaként körülveszi.

Mátyás templomáról a régi írók mondják, hogy az 100,000 arannyal többé került, és hosszabbításáról Tubero, ki e tekintetben legbővebb, Schwandtnerrel (III-ik k., 8-ik cz.) következőleg szól:

„Miután a fehérváriak, kik majdnem mindnyájan iparosok és kereskedők voltak, vezérüket szökés által elvesztették volna, a német (alemannus t. i. Miksa császár) a várost majdnem ostrom nélkül bevette, Scytha Jakab (vagyis Istvánfi szerint Székely Jakab), ki a magyartól a császárhoz átszökött, az általa ismert falakat ott támadván meg, hol azokat Corvin Mátyás leromboltatta. *Mátyás pedig a falak kis részét akkor felnyitá, midőn az azokhoz közel fekvő sz. Szűz templomát kitágította volt, és temetkezési helyét nagyobbá tette.*“

E helyből kettő világos, t. i. hogy a vár falai e tájon feltörettek, és hogy Mátyásnak szándéka volt, a templomot kelet felé hosszabbítani.

Az elsőre nézve megjegyzendő, hogy a falak áttörése nem volt elkerülhetlen szükséges ugyan, mert úgy hiszem, hogy a templomot anélkül is még $1\frac{1}{2}$ egységgel lehetett volna hosszabbítani, de akkor szentélye igen is közel esett volna a vár falaihoz, Mátyás tehát, ki mindenben nagyszerű volt, a falakat e kényelmetlenség elhárítása végett áttörette.

A másodikra nézve ama kérdés támadt, vajjon Mátyás szándékát a templomot illetőleg teljesítette-e, vagy pedig ebben halála által gátoltatott? Az írók tanúságot tesznek arról, hogy a templom, midőn a király meghalt, készen még nem volt, sőt sarkápolnáját is csak halála után fejezték be; de